

АБ АСНОЎНЫХ КАНЦЭПЦЫЯХ ПРАЦЯГЛАГА ЗЛАЧЫНСТВА

Юрыдычная канструкцыя працяглага злачынства (*delictum continuatum*) вось ужо некалькі стагоддзяў застаецца прадметам шматлікіх спрэчак паміж ву-чонымі-карністамі. За той час, што яна існуе ў крмінальным праве канты-нен-тальнай Еўропы, было прапанавана нямала розных падыходаў да вызначэння як дадзенай з'явы ўвогуле, так і паасобных яе прыкмет або элементаў. Падрабязны аналіз поглядаў розных тэарэтыкаў з Заходняй Еўропы і славянскіх краін, пачынаючы ад сярэдневякоўя і канчаючы сучасным перыядам, прапануецца ў манаграфічных дысертацыйных даследаваннях Ё. Бутуравіча (Бялград, 1980), А.М. Араздурдыева (Казань, 1984) і П. Кардаса (Кракаў, 1999). Калі абстрагавацца ад другарадных дэталей і пераходных формаў, усю разнастайнасць гэтых пунктаў гледжання можна аб'яднаць у дзве вялікія групы, абазначыўшы іх як аб'ектыўныя і суб'ектыўныя канцэпцыі.

З пазіцый *аб'ектыўных тэорый* працяглае злачынства з'яўляецца шэрагам крмінальна-супрацьпраўных дзеянняў, кожнае з якіх ёсць самастойнае злачынства, але з прычыны таго, што імі парушаецца адна і тая ж крмінальна-прававая забарона, а злачынца дзейнічае, як правіла, на працягу параўнальна кароткага перыяду часу, яны дзеля працэсуальнай эканоміі (а таксама каб пазбегнуць прызначэння занадта суролага пакарання) прымаюцца за адно злачынства. Інакш кажучы, працяглае злачынства – гэта юрыдычная фікцыя, у рамках якой фактычная множнасць абвешчаецца адзіным (у юрыдычным сэнсе) злачынствам. Нейкія прыхільнікі такіх поглядаў (як, напрыклад, сербскі прафесар крмінальнага права Зоран Стаянавіч) спрабуюць у нейкай ступені змякчыць сваю пазіцыю, сцвярджаючы, што канструкцыю працяглага злачынства ўсё ж нельга лічыць за «чыстую» юрыдычную фікцыю, бо ў яе аснове ляжыць пэўны фактычны, прыродны субстрат, які апраўдвае аб'ядноўванне шэрагу ўчынкаў у адзінае злачынства. У якасці такога «субстрата» праф. Стаянавіч разглядае «прыродную сувязь» паміж паасобнымі злачынствамі, але не іхняе «прыроднае адзінства».

З пазіцый *суб'ектыўных тэорый* працяглае злачынства – гэта адзінкавае злачынства не толькі з пункта гледжання юрыдычнай формы, але і па самой сваёй прыродзе, таму вырашальнае значэнне для наяўнасці такога злачынства мае не знешняе падабенства эпизодаў грамадска небяспечнай дзейнасці ці часавая сувязь паміж імі, а іхняе ўнутранае адзінства, абумоўленае адзінай мэтай, адзіным намерам, адной злачыннай матывацыяй. Таму крмінальна-прававой ацэнцы падлягае не кожны эпизод паасобку, а ўсе яны разам як

складальнікі адзінага злачынства, у якім выкананне аб'ектыўнага складу ажыццяўляецца не адразу, а ў некалькі паслядоўных этапаў ці прыёмаў.

На першы погляд, гэтыя дзве крайнія пазіцыі з'яўляюцца ўзаемавыключальнымі, але, як нам здаецца, на самой справе паміж імі няма неадольнай супярэчнасці, бо яны апісваюць дзве прынцыпова розныя з'явы, а не адну і тую ж з'яву двума рознымі спосабамі.

На такую думку можа навесці ўважлівае чытанне трохтомнага «Крымінальнага права» П.А.Феербаха, які лічыцца адным з заснавальнікаў аб'ектыўных канцэпцыяў працяглага злачынства. Вызначаючы працяглае злачынства як асобны выпадак рэальнай сукупнасці тоесных злачынстваў, ён, тым не менш, пры рашэнні пытання кваліфікацыі «злачынства-крадзяжу» і «злачынства-шахрайства» па прыкмеце паўторнасці піша: «У адносінах да другога – злачынства патрэбна, каб яно, па-першае, было не працяглым, а паўторным злачынствам і, па-другое, не было ўчынена з першым – злачынствам у бесперапынным дзеянні, па адным і тым жа жаданні». Гэта значыць, што «бацька» нямецкага крымінальнага права выразна адрознівае два выпадкі, калі няма паўторнасці злачынстваў: з аднаго боку, гэта працяглае злачынства, якое ён разумее як шэраг учынкаў, што здзяйсняюцца «па розных жаданнях», з іншага боку – злачынства, што складаецца з шэрагу ўчынкаў, выкліканых «адным жаданнем», для якога ён не выкарыстоўвае нейкай спецыяльнай назвы, але відавочна лічыць адзіным. Яшчэ выразней гэтая думка прасочваецца ў працах праф. З. Стаянавіча, які ў сваім каментары дзеючага Крымінальнага кодэкса Сербіі адзначае, што калі б у аснове канструкцыі працяглага злачынства ляжала прыроднае адзінства, тады б з ёю не ўзнікала ніякіх сур'ёзных праблем і ніхто б не сумняваўся наконт яе прыкмет або ўмоў наяўнасці. Інакш кажучы, шэраг супрацьпраўных учынкаў, якія здзяйсняюцца ў мэтах выканання адзінага злачыннага намеру, прызнаюць адзіным злачынствам прыхільнікі абедзвюх разглядаемых намі канцэпцый; уся розніца ў тым, што адны называюць гэтыя выпадкі працяглым злачынствам, а іншыя – не, надзяляючы дадзены тэрмін цалкам іншым сэнсам.

Найбольш паслядоўна дадзеная пазіцыя праведзена ў сучасным польскім крымінальным праве, дзе паралельна існуюць два вельмі падобныя па сваіх знешніх прыкметах (але не па юрыдычнай сутнасці і прававых выніках) інстытуты – працяглае злачынства (*przestępstwo ciągłe*) і працяг (ці мо дакладней будзе сказаць па-беларуску – шэраг) злачынстваў (*ciąg przestępstw*). Канструкцыя «шэрагу злачынстваў» грунтуецца на пастулатах т. зв. «шматучынкавай» канцэпцыі (*kon-sepcja wieloczynowa*) і замацоўваецца непасрэдна ў Крымінальным кодэксе. У арт. 91 (§ 1) гаворыцца: «Калі прычынца ўчыняе падобным спосабам праз кароткія прамежкі часу два ці болей злачынстваў раней, чым вынесены першы вырак за любое з іх, хаця б гэты вырак і не ўвайшоў у

сілу, суд прызначае адно пакаранне на падставе прадпісання, усе прыкметы якога змяшчае ў сабе кожнае з гэтых злачынстваў, у велічыні, якая не можа перавышаць верхнюю мяжу прадугледжанага ў законе пакарання болей чым напалову». Няцяжка ўбачыць, што гаворка тут ідзе аб спецыфічнай форме множнасці злачынстваў, якая нагадвае вядомую савецкаму і постсавецкаму крымінальнаму праву неаднакратнасць (паўторнасць). Паняцце ж працяглага злачынства даецца на аснове «аднаўчынкавай» канцэпцыі (*konsepcja jednoczynowa*) і прысутнічае ў крымінальным законе імпліцытна: існаванне дадзенага інстытута абгрунтоўваецца шляхам тлумачэння арт. 11 (§ 1), паводле якога «адзін і той жа ўчынак можа складаць толькі адно злачынства». Відавочна, што тут маюцца на ўвазе, апрача ўсяго іншага, і такія ўчынкі, якія здзяйсняюцца ў некалькі прыёмаў і для абазначэння якіх некаторыя польскія даследчыкі выкарыстоўваюць тэрмін *przestępstwo ratalne*.

Такім чынам, польскі заканадаўца развёў дзве канцэпцыі па розных інстытутах і тым самым здолеў пазбегнуць блытаніны, якая назіраецца ў сённяшнім сербскім, чарнагорскім і баснійска-герцагавінскім крымінальным праве, дзе даецца неразделенае паняцце працяглага злачынства, якім ахапляюцца выпадкі ўчынення некалькіх супрацьпраўных дзеянняў як у мэтах выканання адзінага намеру, што сфарміраваўся загадзя, яшчэ да рэалізацыі першага эпизоду злачыннай дзейнасці, так і з т. зв. «адноўленым» намерам, што фарміруецца пасля кожнага такога эпизоду нанова.

Усё выкладзенае вышэй трэба мець на ўвазе падчас вывучэння замежнай літаратуры па дадзенай праблематыцы і правядзення кампаратыўных аналізаў. Шырока распаўсюджаная ў сучаснай нямецкай і ўсходнееўрапейскай крымінальнаправавой дактрыне крытыка юрыдычнай канструкцыі працяглага злачынства, якая ўжо прывяла да амаль поўнай адмовы ад яе ўжывання ў судовай практыцы ў Нямеччыне і Швейцарыі, абапіраецца галоўным чынам на аб'ектывісцкія падыходы да вызначэння дадзенага феномена; адсюль тыпічныя спасылкі на беспадстаўныя прывілеі серыйным злачынцам, няпэўнасць крытэрыяў часовай сувязі, фактычнае ануляванне правіл прызначэння пакарання па сукупнасці і г. д. Беручы пад увагу, што кіруючыя растлумачэнні вярхоўных судаў СССР і сучасных суверэнных дзяржаў, створаных пасля яго дэмантажу, заўсёды вымагалі ўстанаўлення адзінага намеру як абавязковай прыкметы працяглага злачынства, уся гэтая крытыка ніякім чынам не можа паўплываць на захоўванне ў нашым крымінальным праве аналізаванай юрыдычнай канструкцыі ці на адмову ад яе, але нейкія з рацыянальных аргументаў могуць улічвацца намі пры рашэнні пытанняў сацыяльна-прававой абгрунтаванасці інстытута неаднакратнасці (паўторнасці) злачынстваў.